

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

І.М. Дуднік, аспірант.

**Науково-дослідний фінансовий інститут Державної навчально-наукової установи
«Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України.**

© Дуднік, М.І., 2014.

Стаття отримана редакцією 02.06.2014 р.

Вступ. Ситуація, яка склалася в економіці України, змушує дослідників усе частіше звертатися до неінституціональної економічної теорії, котра досліджує господарство з точки зору інститутів. Такий підхід пояснює процеси і тенденції розвитку економіки, дозволяє формувати економічну політику, враховуючи більш широкий спектр факторів, ніж класична економічна теорія. Однак дослідження закордонних учених мало пояснюють процеси, які відбуваються в нашій країні, тому існує нагальна потреба в адаптації зарубіжного досвіду до реалій України.

В основі ринкової економіки лежить принцип одержання прибутку. У перехідних економіках типу України, Росії прибуток можна отримати в основному за рахунок природно-географічних факторів і економічної влади, що означає використання в приватних інтересах правоохоронних органів, судової системи, органів безпеки, кримінальних утворень, не доторкання монопольної ринкової влади. Розвиток інноваційної економіки, вдосконалення організаційних форм бізнесу масово поширюються. В основі одержання такого прибутку – економічна рента, яка є результатом інституціональних умов, що сформувались у країні.

Однак на сьогодні можливості розвитку такого механізму отримання прибутку вичерпали себе. Як указує В.В. Дементьев, штучне заниження цін на фактори виробництва призводить до вичерпання ресурсів, відсутності кваліфікованої робочої сили; одержання такого прибутку суперечить соціально-економічним інтересам держави; досягнення НТП не приживаються, як результат – низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів на світовому ринку та їх поступове витіснення [2].

Отже, постає питання про перспективи і тенденції інституціонального розвитку держави Україна як невід'ємної складової світової економіки згідно з рекомендаціями, в цілому, неінституціональної теорії й з урахуванням специфіки національних умов.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Процесам економічних змін, поясненню їх закономірностей приділяли увагу такі зарубіжні вчені, як Т. Еггертссон, Д. Норт, М. Олсон, Р. Ріхтер, О. Уільямсон, Е. Фуруботн, В.В. Вольчик, Р.М. Нуреев. Серед вітчизняних економістів, які вивчали цю проблему, А.А. Гриценко, В.В. Дементьев, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко. Незважаючи на фундаментальність виконаних досліджень, складність проблеми, постійне включення нових факторів і даних обумовлюють можливість подальших наукових розроблень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інституціональних змін, виокремлення тенденцій трансформації економіки України і пропонування шляхів розв'язання проблем відповідно до неінституціональних рекомендацій, адаптованих до умов перехідної економіки держави як складової глобальної економіки.

Основний матеріал і результати. Одне з розповсюджених визначень інституту: це «...набір формальних і неформальних правил, включаючи пристрої, які забезпечують їх дотримання...» [8, с. 8]. Інститути умовно поділяють на формальні (політичні, економічні, контракти) та неформальні (норми, культура, традиції, суспільна мораль).

Поєднання політичних і економічних інститутів робить здійснення трансакцій дешевшими. Виконання зобов'язань, дотримання кредитної дисципліни позитивно впливає на функ-

ціонування ринку факторів виробництва та ринку товарів і послуг, що в кінцевому підсумку сприяє економічному зростанню.

Призначення інститутів – зменшувати невизначеність, забезпечуючи виконання контрактів. При цьому вони можуть виступати як сприятливі фактори, а можуть бути нейтральними або навіть перешкоджати господарській діяльності. Формальні інститути часто закріплюють права власності, вигідні вузькому колу організованих груп, які насправді правлять країною.

Згідно з неокласичною теорією, раціональність є основним методологічним принципом. Логічно передбачити, що економічне зростання буде складовою всіх економічних систем, чого, на жаль, не спостерігається. Неоінституціоналізм передбачає існування багатьох станів рівноваги, в тому числі неефективність у вигляді застою, занепаду. В інститутах знаходять вираз стимули, які впливають на розвиток технічного прогресу, на обсяг інвестицій у людський капітал.

Вираз: «Інститути мають значення для результатів функціонування економіки» можна назвати девізом неоінституціональної економічної теорії та її численних напрямів. Учені сходяться на тому, що здійснювати реформи потрібно на всіх напрямках економічного і соціального розвитку.

Формальні й неформальні рамки складаються під впливом світосприйняття людей. А на світогляд має вирішальний вплив пануюча ідеологія. Прийняття формальних законів необхідно доповнювати заходами, які б змінили суспільні відносини і саму «якість особистості». На наш погляд, у перехідних суспільствах, у тому числі українському, актуальним є зміцнення ідеологічних позицій.

Ідеологія є сукупністю ідей, соціальних цінностей, котрі допомагають пояснювати навколишній світ і дають уявлення про те, як цей світ повинен бути влаштований. Д. Норт надає великого значення ідеям, в основі яких – зміна відносних цін, що інтерпретуються відповідно до культурних цінностей індивіда [5].

Дослідники неоінституціоналізму підкреслюють, що для успішних реформ у постсоціалістичних країнах необхідно сформуванню консенсусну ідеологію і необхідний час для того, щоб у рамках формальних правил вирости нові неформальні, що є інертними і їх набагато важче змінити; вкрай важлива народна довіра до політичних діячів, які здійснюють державну політику від імені та в інтересах народу держави; без залучення значних ресурсів в освіту, науку, виховання громадян неможливо також сформуванню стійку, потужну економіку країни [8].

Учені наголошують на тому факті, що не можна упускати шанс швидше змінити інституціональний устрій, коли відбувається зовнішня агресія або революція. М. Олсон у роботі [7] писав, що під впливом таких факторів можна швидше подолати інерцію кризового розвитку, змінити консервативні, негнучкі інституційні структури, які не дають можливості для розвитку нових, прогресивних.

Із точки зору значимості інформації, її багаторівневості є потреба в децентралізованій інформації, яку здатна надати й обробити ринкова економіка, і необхідне централізоване подання інформації, що є компетенцією центральної влади. Існує так званий інформаційний ефект масштабу, про що говорить Дж. Ходжсон у роботі [9, с. 383] і в якості приклада наводить телефонний довідник і бібліотеку, які структурують і оформлюють загальну інформацію.

Суспільство користується інформацією, котра вбудована в існуючі в суспільстві інститути. Для ефективного функціонування економіки необхідне поєднання децентралізації та централізовано зібраної й обробленої інформації. Економічна система суспільства обов'язково пов'язана з культурою і способами поширення, оброблення і використання інформації.

У результаті розвитку сучасних технологій різко знижуються інформаційні витрати й постає питання досягнення нової рівноваги. На часі змінювати формальні правила та цілеспрямовано працювати над ідеологією економічних суб'єктів.

Така робота приведе до спротиву груп інтересів і певних організацій, які створили ці інститути та благополуччя яких залежить від них. Такі фактори необхідно брати до уваги при розробленні економічної політики.

Представники неоінституціональної економічної теорії розрізняють інформацію за ступенем універсальності й розраховану на різний період часу. Учасники фінансових ринків у більшості своїй орієнтовані на короткочасну перспективу, відбувається ігнорування довгострокових цілей, що негативно впливає на функціонування економічної системи в цілому.

Традиційно джерелом розвитку науки, технологій, оборони, космічних досліджень є інститути, які фінансуються державою. Державна компанія або держава як покупець продукції фірми може сприяти підприємницькій діяльності у сфері інновацій. Існування ефективного попиту на нову продукцію стимулює творчу уяву фірм-розробників.

Наприклад, Р. Дункан підрахував: якщо б уряд США протягом десяти років інвестував 3 трлн доларів у нові технології – альтернативні джерела енергії, нанотехнології, генну інженерію – і стався науковий прорив на зразок відкриття нового джерела дешевої енергії, то США виплатили б свій національний борг [3].

Велике значення має стабільність і стійкість фінансової системи, орієнтованої на економічне зростання. Вона забезпечує коштами промисловий сектор, рівнем процентних ставок впливає на бізнес і технологічні вдосконалення.

Дж. Ходжсон підкреслює, що для інновацій необхідна рутинна основа, існування державних інститутів, які роблять стабільною і передбачуваною підприємницьку діяльність. Інакше анархія повністю згубить інвестування і нововведення. У той же час абсолютна централізація знищить усяку можливість технологічного прогресу [9].

Як приклад централізованого інституту можна назвати індикативне планування, пріоритети промислової політики. Дж. Ходжсон підкреслює: «Усі довгострокові економічні проблеми мають по суті структурно-інституціональний характер: інститути впливають не тільки на межі економічного зростання, але й на переважаючі в суспільстві культуру та ідеологію, а також на цілі й устремління людей» [9, с. 385].

Яким же повинне бути ідеальне співвідношення державних і приватних інститутів або до якого співвідношення треба прагнути? Висока концентрація виробництва, співвимірність та однорідність продукції є факторами, котрі визнають більш ефективним державне втручання щодо стратегічних змін, зростання віддачі, розвитку на більш віддалену перспективу.

Законодавство має прийматися таким чином, щоб, по-перше, стримувати анархію ринку, а по-друге, формувати порядок у суспільстві, який сприяв би більш моральному характеру економіки.

На сьогодні інституціональну структуру української економіки формуватиме стратегічний курс на інтеграцію до Євросоюзу. Цього вимагають правила членства й інтереси українського народу. Від старої культури, навичок, звичок, переконань неринкової економіки необхідно звільнитися тому, що «чим довше в країні діють інститути, які задовольняють ортодоксальну соціалістичну модель, тим тривалішим є спад в економіці» [10, с. 65].

Наприклад, для українців характерним є прагнення до приватної власності й у той же час не дуже шанобливе ставлення до багатих людей («накрав»); державний апарат сприймається як антагоністичний щодо простої людини; справедливість – це коли в усіх приблизно порівну благ. У той же час мільйони українців знаходяться на заробітках у далекому зарубіжжі та достатньо адаптувалися до системи, коли за хороші гроші треба добре попрацювати.

В.В. Вольчик пропонує як оптимальний варіант для Росії підписати з Євросоюзом договір про вільну торгівлю і відкрити кордони для переміщення з Росії – ресурсів, робочої сили, а з ЄС – капіталів і нових технологій. Для цього звичайно ж треба запровадити систему європейських законів та в цілому інститутів. Такий підхід дозволив би швидко модернізувати економіку країни [1]. На наш погляд, цей рецепт є дієвим і для України.

Нагальною проблемою сьогодні є формування нової політики доходів. На національних рівнях сприймається справедливим установлення державою мінімального рівня заробітної плати. Наразі економісти пропонують установити мінімальну зарплату на світовому рівні й поетапно її підвищувати. Такий захід є ефективним для боротьби зі світовою фінансовою кризою і недопущення подібного у майбутньому, тому що дозволяє зробити крок у напрямі досягнення балансу між сукупним світовим попитом і світовою пропозицією. Адже не секрет, що праця робітників країн, що розвиваються, оплачується не надто високо. Наприклад, в Китаї 80% людей заробляють приблизно 10 доларів на день. Тобто ті, хто виробляє товари, не має можливості їх придбати.

Р. Дункан, автор дослідження «Криза долара. Причини, наслідки і шляхи виходу» (2005 р.), який надзвичайно точно передбачив прийдешні економічні потрясіння, пропонує такий план: «Потрібно досягти такого рівня зарплати промислових робітників у країнах, що розвиваються, щоб він підвищив світовий сукупний попит, але не породив нову проблему у вигляді інфляції. Відповідний вихідний рівень вирівнювання – 14 амер. дол./день на 10-й рік з

подальшим щорічним зростанням на 5 – 10%. Якщо ж підвищення зарплати в зазначених розмірах виявиться недостатнім для досягнення наміченої мети (тобто підвищення світового сукупного попиту), то їх можна збільшити. І навпаки: у разі завищення заданих параметрів (а це проявиться в економічному надзростанні та інфляції), їх можна зменшити або розподілити на більш тривалий період» [3, с. 357].

Проектування інститутів завжди є неповним, тому політика доходів повинна включати формальні правила, закони, які б мали можливість швидкої адаптації до непередбачених подій. В основу ж політики доходів має бути покладений принцип егалітаризму, що особливо підкреслює Дж. Ходжсон [9, с. 386].

Висновки. Виконане дослідження дозволяє зробити такі висновки щодо стану та інституціональних змін національної економіки:

- падіння темпів економічного зростання національного господарства пов'язане в основному з існуючим інституціональним устроєм;
- одним з головних завдань економічної науки на сьогодні є цілеспрямоване планування й побудова «правильних» економічних і соціальних інститутів;
- на відміну від неокласичної теорії, неоінституціоналізм передбачає існування багатьох станів рівноваги, в тому числі неефективність у вигляді тривалого застою, занепаду;
- учені сходяться на тому, що для подолання цієї неприйнятної тенденції здійснювати реформи потрібно на всіх напрямках економічного і соціального розвитку. На наш погляд, особливо актуальним є зміцнення ідеологічних позицій;
- дослідники неоінституціоналізму підкреслюють, що для успішних реформ у постсоціалістичних країнах необхідно сформулювати консенсусну ідеологію;
- в інституціональних перетвореннях важлива наявність народної довіри до державних посадовців, які проводять політику;
- без залучення значних ресурсів в освіту, науку, виховання громадян неможливо сформулювати стійку, потужну економіку країни;
- інституціональний устрій легше змінити, подолавши корупцію, консервативні інституційні структури, коли відбувається зовнішня агресія або революція. Цей шанс важливо використати;
- на сьогодні інституціональну структуру української економіки формуватиме стратегічний курс на інтеграцію до Євросоюзу. Запровадження системи формальних і неформальних правил Європейського Союзу є найоптимальнішим та найвигіднішим для України шляхом побудови нового суспільства у сенсі подолання корупції, старої культури, навичок, звичок і переконань, притаманних неринковій економіці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вольчик, В.В. Институциональные изменения в контексте модернизации хозяйственных порядков / В.В. Вольчик, В.В. Кот // Журнал институциональных исследований. – 2013. – № 4. – Т. 5. – С. 36 – 58.
2. Дементьев, В.В. Может ли спасти экономику макроэкономическая политика? / В.В. Дементьев // Журнал институциональных исследований. – 2013. – № 4. – Т. 5. – С. 6 – 13.
3. Дункан, Р. Кризис доллара: причины, последствия и пути выхода / Р. Дункан. – М.: Изд. дом «Евро», 2008. – 388 с.
4. Эггертссон, Т. Экономическое поведение и институты / Т. Эггертссон; пер. с англ. – М.: Дело, 2001. – 408 с.
5. Норт, Д. Понимание процесса экономических изменений / Д. Норт; пер. с англ. К. Мартынова, Н. Эдельмана. – М.: Гос. ун-т – Высшая школа экономики, 2010. – 256 с.
6. Нуреев, Р.М. На пути к созданию новой макроэкономики: вклад институционализма / Р.М. Нуреев // Журнал институциональных исследований. – 2013. – № 1. – Т. 5. – С. 6 – 20.
7. Олсон, М. Возвышение и упадок народов: Экономический рост, стагфляция и социальный склероз / М. Олсон. – М.: Новое издательство, 2013. – 324 с. – (Библиотека Фонда «Либеральная миссия»).
8. Фуруботн, Э.Г. Институты и экономическая теория / Э.Г. Фуруботн, Р. Рихтер; пер. с англ. под ред. В.С. Катькало, Н.П. Дроздовой. – СПб: Изд. Дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2005. – 693 с.
9. Ходжсон, Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории / Дж. Ходжсон; пер. с англ. под науч. ред. В.И. Маевского. – М.: Дело, 2003. – 464 с.
10. Чухно, А.А. Институционально-інформаційна економіка: підручник / А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко. – К.: Знання, 2010. – 687 с.

УДК 330.837:338.24

Дуднік Інна Миколаївна, аспірант. Науково – дослідний фінансовий інститут. Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України, м. Київ. **Інституціональні зміни та тенденції трансформації національної економіки.** Досліджено інституціональні зміни національної економіки й особливості її трансформації. Обґрунтовано необхідність та окреслено напрями інституціональних змін згідно з рекомендаціями неоінституціоналізму.

Ключові слова: інституціональна зміна, трансформація національної економіки, неоінституціоналізм, формальний інститут, ідеологія, інформація, неформальний інститут.

УДК 330.837:338.24

Дудник Инна Николаевна, аспирант. Научно - исследовательский финансовый институт. Государственного учебно-научного учреждения «Академия финансового управления» Министерства финансов Украины, г. Киев. **Институциональные изменения и тенденции трансформации национальной экономики.** Исследованы институциональные изменения национальной экономики и особенности ее трансформации. Обоснована необходимость и намечены направления институциональных изменений согласно рекомендациям неоинституционализма.

Ключевые слова: институциональное изменение, трансформация национальной экономики, неоинституционализм, формальный институт, идеология, информация, неформальный институт.

UDC 330.837:338.24

Dudnik I.M., post-graduate student. Finance Research Institute of the State Academic Research Institution «Finance Management Academy» of the Ukrainian Ministry of Finance. **Institutional changes and trends of the national economy transformation.** The article studies the institutional changes in the national economy and its transformation peculiarities. The necessity is substantiated and trends are specified for institutional changes according to the neo-institutionalism recommendations.

Keywords: institutional change, national economy transformation, neo-institutionalism, formal institute, ideology, information, informal institute.